

การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน: ข้อคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลง*

Sustainability Transition: Ideas for Changes

ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว

Chantana Banpasirichote Wun'gao

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

Email: wchantana@gmail.com

---

* บรรยายพิเศษในการประชุม จุฬาฯ SDGs Forum หัวเรื่อง “การเปลี่ยนผ่านอย่างยั่งยืนกับนวัตกรรมด้านสังคมศาสตร์และด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี” เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2562 ณ ห้องประชุมศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง อาคารเฉลิมราชกุมารี 60 พรรษา ชั้น 16 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เกริ่นนำ

สวัสดิ์ค่ะ วันนี้ก็คงจะมาแลกเปลี่ยนสิ่งที่ได้ไปเรียบเรียงมา เป็นเรื่องที่ทำค้างไว้แต่ก็ยังไม่จบ ประเด็นที่ดิฉันสนใจก็คือ เรื่องการเปลี่ยนผ่าน ตอนที่เราริเริ่มคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย ถ้าย้อนเวลากลับไปก็นับเป็นเวลามากกว่าสิบถึงยี่สิบปีที่เราได้พูดเรื่องนี้ แต่เรากลับมีความก้าวหน้าน้อยมาก คำถามที่เกิดขึ้นก็คือว่า “หรือว่าเราไม่สามารถก้าวข้ามช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านไปได้?” บางทีช่วงที่จะเดินไปสู่จุดที่มีความยั่งยืนจริง ๆ คงต้องการอะไรหลายอย่างที่เรากำลังทำ ดิฉันเลยสนใจว่า “Transition เป็นอย่างไร?” เมื่อไปค้นคว้าก็พบว่ามีคนศึกษาเรื่องนี้เยอะมาก อย่างไรก็ตาม น่าเสียดายว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในประเทศที่มีเสถียรภาพทางการเมือง และมีประชาธิปไตยที่ค่อนข้างมั่นคง แต่งานที่เขาทำมาก็ค่อนข้างน่าสนใจ ดิฉันก็เลยเริ่มศึกษาและค้นคว้า พบว่า มีหนังสือออกมาเป็น volume ใหญ่มากเลยเรื่อง Sustainability transitions และมีกรณีศึกษาเยอะมากในยุโรป ในขณะที่ในประเทศไทย ยังไม่พบงานในลักษณะเช่นนี้

สำหรับสิ่งที่อยากแลกเปลี่ยนก็คือ ลองไปหยิบบางเรื่องที่เขาทำการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมาแล้วเขาได้ข้อสรุปอะไร โดยประเด็นที่จะนำมาแลกเปลี่ยนในวันนี้คือ sector เกี่ยวกับพลังงาน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากของยุโรปว่าเขาเปลี่ยนไปสู่การใช้พลังงานที่ยั่งยืนได้อย่างไร โดยส่วนตัวแล้ว ดิฉันสนใจในเรื่องการเกษตรและระบอบอาหาร เพราะว่ามันจะเป็นเรื่องพื้นฐานสำหรับสังคมไทยในปัจจุบันและในอนาคตด้วย เดี่ยวจะลองดูว่ากรอบของความยั่งยืนทางพลังงานจะสามารถนำมาใช้กับด้านเกษตรได้หรือไม่อย่างไร

ปีที่แล้วเราจัดการประชุมเรื่อง Transition มาสองครั้ง ครั้งแรกคือปี พ.ศ. 2560 นี้ แทบจะไม่ได้เนื้อหาสาระที่จะบอกว่าเรา Transition คืออะไร เพราะว่าเวลาเราเปิดให้มีคนนำเสนอขอความ แต่ละคนก็ยั้งง ๆ กันว่ามันเรื่องอะไร แล้วจะต้องพูดอะไรบ้าง เพราะฉะนั้น ปีแรกเราไม่ค่อยได้อะไร นอกจากเรื่องเล่าในพื้นที่ ส่วนการจัดการประชุมในปีที่สอง (ครั้งที่สอง) เราจึงเจาะลงไปในเรื่องนวัตกรรม ที่เจาะเรื่องนวัตกรรมก็เนื่องมาจากแนวคิดที่ได้มาจากยุโรป นั่นเองว่า “การเปลี่ยนแปลงมันต้องการนวัตกรรม” เป็นที่มาที่ทำให้เราเริ่มเปิดให้มีการพูดถึงประเด็นนี้

หากย้อนกลับไปดูนวัตกรรมปีที่แล้วที่มีการนำเสนอ เราพูดถึงกระบี่ที่เป็นจังหวัดทางใต้ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และมีกรณีปัญหาเรื่องการจะสร้างโรงไฟฟ้า อันนั้นถือว่าเป็นวิกฤตของพื้นที่เขา แล้ววิกฤตของเขาทำให้เขาต้องแสวงหาทางเลือก ก็มีการคิด “กระบี่โมเดล” ขึ้นมา เพื่อใช้พลังงานทดแทนอย่างเต็มรูปแบบ เป็นโมเดลของประเทศที่จะเลิกใช้พลังงานจากฟอสซิล (Fossil) แล้วก็ไม่ต้องถ่านหิน หรืออะไรก็แล้วแต่ มาสู่พลังงานที่เป็นธรรมชาติ แล้วก็หมุนเวียนมากขึ้น จนกระทั่งเขาตั้งตัวกันขึ้นมา แล้วก็มีการนำเสนอ รวมถึงมีความพยายามถอดบทเรียนกัน เพื่อเป็นตัวอย่างให้ที่อื่นได้ทดลองทำ อีกกรณีหนึ่งก็คือ สามพราน สามพรานนี่ก็คือการเชื่อมปัจจัยต่าง ๆ ภายในระบบอาหาร ระหว่างผู้บริโภค ผู้ผลิต ระบบตลาด แล้วก็ใช้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สามารถทำมาค้าขายได้ อันนี้ก็จะเป็นอย่างที่มีการพูดคุยกัน ก็กำลังขยายไปในธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น โรงแรม เป็นต้น จากนั้นจะนำไปสู่เรื่องการจัดการของเสีย หรือการไม่สร้าง waste ในระบบอาหารขึ้นมา ซึ่งส่วนตัวคิดว่าถือเป็นความก้าวหน้าในเชิงความคิด ส่วนอีกนวัตกรรมหนึ่งก็จะเป็น

“Folk Rice” อันนี้เป็นเรื่องการประกอบการของคนรุ่นใหม่ที่จะใช้ Digital Technology เข้ามาประกอบในระบบอาหาร นี่ก็เป็นตัวอย่างที่มีการพูดกัน

สิ่งเหล่านี้มันมีความหมายอย่างไรสำหรับสังคมไทย? ในวงที่เราคุยกัน อาจจะเป็นวงแคบ ๆ ที่รู้จักเฉพาะคนที่ทำงานที่เกี่ยวข้อง แต่มันมีความหมายอย่างไรต่อสังคมไทย แล้วเราก็กพบว่า ขณะที่นวัตกรรมเหล่านี้เป็นเทคโนโลยีใหม่นั้น คนที่มีเงินเท่านั้นที่จะใช้ได้ คนที่สามารถที่จะซื้อสินค้าพรีเมียม (premium) ที่คนอื่นเข้าไม่ถึง แม้แต่นวัตกรรมเรื่องการจัดการในกรณีของ แม่น้ำแจ่ม ซึ่งเป็นเรื่องของป่า เรื่องของพื้นที่สูงที่ การปรับเปลี่ยนเกษตรในพื้นที่สูง การปรับเปลี่ยนเกษตรในพื้นที่สูงที่ให้ความยั่งยืนมากขึ้นนั้นเป็นโมเดล (model) อะไรกันแน่ เป็นเรื่องของการใช้เทคโนโลยี หรือที่จริงแล้วเป็นเรื่องความร่วมมือทางสังคม เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดเป็นคำถามขึ้น ซึ่งโดยส่วนตัว ยังคงตั้งคำถามค้างไว้ เพราะไม่รู้ว่าจะสรุปอย่างไร ทั้งนี้ การจัดสัมมนานี้ได้จุดประเด็นความคิดเหล่านี้ขึ้นมา ซึ่งหากจะทำการศึกษาต่อเนื่องก็คงจะต้องทำอย่างเป็นระบบต่อไปในอนาคต

ขอนำเข้าสู่ประเด็นที่ได้ไปค้นคว้ามา เรื่องการเปลี่ยนผ่านหรือ Transition นั้น เราเริ่มจากการตั้งคำถามว่า “การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน” นั้นอันไหนยากกว่ากัน สำหรับประเทศไทย การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยมา 80 ปีแล้ว แต่ยังเป็นวงจรที่ไม่จบสิ้นอยู่ (Cyclical) กล่าวคือ วนไปวนมาอยู่อย่างนั้น แล้วเรื่องความยั่งยืนเป็นอย่างไร ดิฉันคิดว่าโจทย์ใหญ่ คือ เราต้องทำอย่างไรที่จะออกจากสิ่งที่เราคุ่นชินอยู่ ซึ่งออกมายาก เพราะว่า *ประการแรก* เรายังไม่สามารถทะลุเรื่องความคิดได้ว่า จำเป็นต้องออกหรือไม่ อย่างไร สำหรับเรื่องนี้ ดิฉันได้อาศัยบทความของ Frank W. Geels (2011) ซึ่งท่านเป็นกึ่ง ๆ นักวิทยาศาสตร์ และ นักวิชาการด้าน

นโยบายสาธารณะที่ศึกษาเรื่องนวัตกรรมและการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน Frank W. Geels บอกว่ามีความยาก เพราะว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืน หรือ Sustainability Transition นั้นยากกว่าการเปลี่ยนผ่านรูปแบบอื่น ๆ ถ้าพูดแบบนั้นหมายความว่า ยากกว่าการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตย หรือว่าไม่อย่างนั้น การเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืนก็ต้องการประชาธิปไตยด้วย

ประการที่สอง การเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืนเป็น Goal-oriented ถ้าเปรียบเทียบกับการเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยีอื่น ๆ นั้น ยังต้องเป็นไปตามความต้องการตลาด แต่ถ้าเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความยั่งยืนแล้ว ต้องมีความแน่นอน อาจจะต้องเข้าไปสู่ประเด็นที่ อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว กล่าวถึงเรื่อง collective goods / public goods ก็คือว่าบางทีคนอาจจะมองไม่เห็นประโยชน์ส่วนตัว เพราะฉะนั้นมันจะมีการเลือกปฏิบัติเกิดขึ้นตามมา ในเรื่องของเป้าหมายว่าจะกำหนดไปในทิศทางใด ยกตัวอย่างเช่นกรณี Climate Change เราก็เห็นว่าเปลี่ยนกันมาเป็นทศวรรษแล้ว อันที่สอง เนื่องจากเป็น collective goods ทำให้มีคนสนับสนุนน้อย เพราะไม่ได้ให้ผลประโยชน์ตรง ๆ ใครที่จะเอานโยบายนี้ไปใช้จะมีแต่เสีย ซึ่งจะต้องก้าวข้ามความคิดแบบนี้ไปได้ก่อน

ประการที่สาม เขาบอกว่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ sustainability ไปเกี่ยวข้องกับ sector ใหญ่ ๆ จำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่น เรื่องพลังงาน (energy) ระบบอาหาร (food system) การคมนาคมขนส่ง (transportation) ซึ่งในระดับโลกนี้ ก็เป็น Complex multinational operation ซึ่งคนเหล่านี้ ถ้าคำนวณแล้วเขาก็คงไม่ได้กำไร เพราะฉะนั้น จะหาผู้ที่จะสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้ามผ่านในภาคการผลิต (sector) ใหญ่ ๆ นั้นยาก เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับพลังส่วนอื่น ซึ่งพลังส่วนอื่นมันก็เรียกร้องมากนะว่าจะสนับสนุน

ได้อย่างไร คุณ Frank Geels เขาเสนอสิ่งที่เรียกว่า กรอบวิเคราะห์ เขาบอกว่า มันต้องการ “deep-structural changes” ซึ่งดิฉันเห็นด้วย เพราะว่า หากพิจารณาแค่ sector พลังงานอย่างเดียว ที่บอกว่ามีทั้งโครงสร้างพื้นฐานที่สร้างขึ้นมารับใช้พลังงานประเภทหนึ่ง คือ fossil หรือว่าถ่านหิน อีกทั้งมีเทคโนโลยีที่สร้างขึ้นมานับหลายปี แล้วอยู่ ๆ จะถอนไป ก็ไม่ใช่จะเปลี่ยนกันได้ง่าย ๆ มันต้องเปลี่ยนไปถึงโครงสร้างพื้นฐานที่ลึกไปกว่านั้น หรือที่เรียกว่า “deep-structural changes” ของเขา คือ ต้องเปลี่ยนวิถีคิดและวัฒนธรรมด้วย ที่นี้โดยรวม เขาได้เสนอสิ่งที่เรียกว่า “Socio-technical Regime” ซึ่งหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงนี้ ต้องเปลี่ยนระบอบของเทคโนโลยี ที่ลงหลักปักฐานลงในสังคมเลย สังคมต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมเกี่ยวกับเทคโนโลยี ซึ่งในส่วนนี้เขาได้ใช้ approach ในการมองการเปลี่ยนแปลงเป็นหลายระดับ (multi-level perspectives)

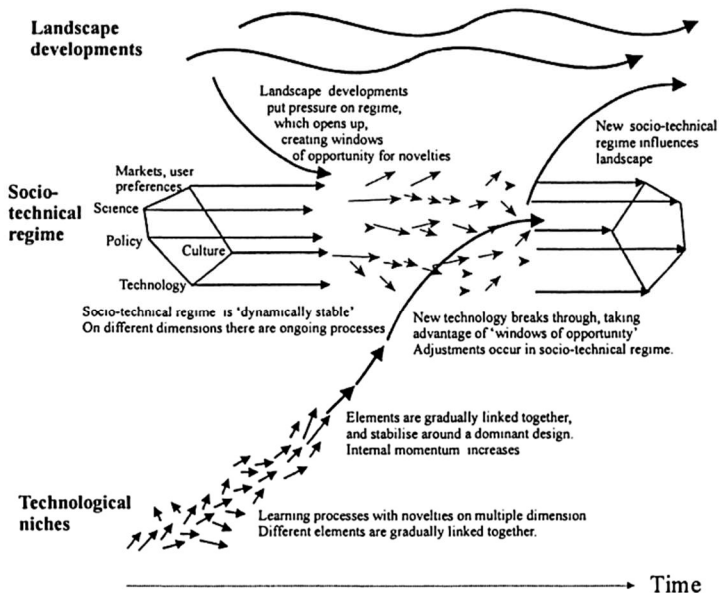
ที่นี้เราต้องมาตั้งโจทย์แล้วว่า ถ้าเป็น Goal-oriented นั้นแปลว่า ความยั่งยืนไม่ได้หมายความว่าเปลี่ยนเทคโนโลยีเท่านั้น แต่จะเปลี่ยนอย่างไรด้วย อย่างเช่น กรณีของอาหาร บริษัทขนาดใหญ่ก็น่าจะเปลี่ยนเทคโนโลยีได้ ยกตัวอย่างเช่น CP บริษัทผลิตอาหารแห่งใหญ่แห่งหนึ่ง มี free-range chicken แล้ว สามารถผลิตอาหารให้ปลอดภัยได้ แต่เป็นคำตอบของสังคมสุดท้ายหรือเปล่า เนื่องจากว่า สังคมไม่ได้มีแต่ บริษัทขนาดใหญ่อย่างเดียวเท่านั้น ยังมีคนที่ต้องพึ่งพาอาหารอีกจำนวนมาก เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้หมายความว่า จะเปลี่ยนโดยระบบตลาดอย่างเดียวแล้วพอ แต่จะต้องยึดหลักเรื่องความเป็นธรรม และความหลากหลายด้วย เพราะฉะนั้นอันนี้ ก็จะเป็นเป้าหมายที่สำคัญ เมื่อกลับมาพิจารณาในกรณีของประเทศไทย ก็เห็นว่ายังไม่น่าจะหลุดจากตรงนี้ได้ เพราะว่าส่วนใหญ่เราจะเน้นไปทางการ

พื้นที่ทรัพยากร แต่ที่เราลืมเรื่องอื่น ๆ ไป ก็เป็นความยาก คำถามต่อมาก็คือว่า สมมติว่ามีการเปลี่ยนแปลงในระบบอาหาร แล้วคนเล็กคนน้อยจะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยหรือไม่ แต่จริง ๆ แล้วถ้าเราไปดูเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรายย่อย (small farmers) เขาบอกว่า กลุ่มนี้เป็นผู้เลี้ยงดูโลกจำนวนมาก ซึ่งดิฉันคิดว่าประเด็นนั้นไม่ควรจะหลุดไป

ดิฉันได้นำเสนอไปหลังจากการสัมมนาปีที่แล้วของสถาบันวิจัยสังคมว่า เราน่าจะทำสมุดปกเขียว เพื่อที่จะบอกว่าการเปลี่ยนผ่านของประเทศไทย ต้องการอะไรบ้าง ในนั้นก็จะต้องพูดหลาย ๆ อย่างที่จะเป็นองค์ประกอบที่จะชี้้นำสังคมได้ ซึ่งดิฉันจะเล่าไป แล้วจะมาขยายความแต่ละส่วน เริ่มจากต้องบอกว่าเราเจอวิกฤตอะไร จริง ๆ แล้วเรื่องวิกฤตเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลง ถ้าเราไม่รู้สักว่ามีวิกฤต ก็จะเฉย ๆ ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอะไร แต่ที่เราอธิบายวิกฤตแตกต่างกันอย่างไร นี่ก็เป็นประเด็น แล้วก็ก็เป็นโจทย์ใหญ่ด้วย ดังนั้น เราต้องอธิบายวิกฤตให้ได้ก่อน เช่น วิกฤตพลังงานคืออะไร วิกฤตอาหารคืออะไร แล้วเราต้องค้นให้พบนวัตกรรมระดับล่าง อย่างที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า บริษัทขนาดใหญ่ยังคงไม่ใช่คำตอบเดียว แต่ที่จะมีนัยสำคัญลงลึกถึงรากหญ้านี้ เราต้องดูนวัตกรรมและความพยายามในการแก้ไขปัญหาของคนระดับล่างด้วย ว่าเขาทำอะไรกันบ้าง เหมือนที่เราเห็นตัวอย่างของ กระจกโมเดล แม่แจ่มโมเดล สามพรานโมเดล เป็นต้น เราก็ต้องตั้งเป็น agenda ขึ้นมา ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องการการสนทนาระดับกว้าง แล้วพัฒนาฉากทัศน์ในอนาคต (scenario) ขึ้นมา ว่าภาพจะเป็นอย่างไร และกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงจะต้องการอะไรบ้าง ซึ่งนี่เป็นแค่ความเห็นที่ได้จากการสัมมนาปีที่แล้ว

ในส่วนนี้จะนำไปสู่ตัวอย่างของการสรุปประสบการณ์ในยุโรป ขอกล่าวถึงหนังสือเรื่อง “Handbook on Sustainability Transition and

Sustainable Peace” (2016) อันนี้สำคัญมาก เพราะว่าถ้าโลกไม่ยั่งยืนนี้ เราคงทะเลาะกัน และเกี่ยวข้องกับสันติภาพด้วย หนังสือเล่มนี้เป็น e-book สามารถเข้าถึงได้ทางออนไลน์โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย มีหลายเรื่องที่น่าสนใจ สำหรับที่นำมาใช้อธิบายในครั้งนี่คือ บทที่เกี่ยวกับ Transition Studies: Basic Ideas and Analytical Approaches ซึ่งอธิบายเรื่อง Socio-technical Regime ว่าสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยนวัตกรรมนี้อย่างไร แล้วก็มีการวิเคราะห์ตัวแสดง การเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ระดับอย่างไร นี่คือภาพที่เป็นสรุปรวมทั้งหมดที่จะ อธิบาย multi-level perspectives

ภาพที่ 1 A dynamic multilevel perspective on system innovation
ที่มา: Geels, F.W. (2002). “Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case study”. *Research Policy*, 31(8-9): 1257–1274.

ขออธิบายโดยสรุป คือ โมเดลนี้ฟังพานวัตกรรมทั้งนั้น หมายความว่าต้องมีนวัตกรรมเกิดขึ้น ซึ่งนวัตกรรมนั้นเกิดจากวิกฤต ต้องหาทางแก้วิกฤต แล้วต้องทะลุความคิดให้ได้ว่าวิถีทางที่เคยทำกันมานั้นทำไม่ได้แล้ว ต้องเปลี่ยน เขาบอกว่าจุดที่เป็นจุดเริ่มจะเกิดขึ้นมากมายเยอะไปหมด ยกตัวอย่างเรื่องระบบอาหาร เมื่อคิดถึงเรื่องอาหาร ก็จะมี อาหารออร์แกนิก แฟรนไชส์ (franchise) ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องของอาหาร แล้วก็เรื่อง organic rooftop garden เป็นเรื่องเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อมีปรากฏการณ์อันนี้เกิดขึ้น แปลว่าเหมือนจะมี momentum เกิดขึ้น นี่คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับล่าง แต่ว่าอันนี้มันจะไม่ไปไหน ถ้ามันไม่เข้าสู่ระบบตรงกลาง มันจะไม่ไปมันจะอยู่ของมันอย่างนี้ ดิฉันคิดว่าสังคมไทย ถ้าดูเกษตรกรรม เช่น เกษตรอินทรีย์ที่สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ค่อนข้างประหลาดใจ เมื่อคราวที่หานิสิตลงพื้นที่ เพราะนี่ถือว่าเป็นของใหม่ แต่ความจริงแล้ว เขาทำมามากกว่า 20 ปีแล้ว แต่แต่ละปีกว่าจะได้การรับรองมาตรฐานออร์แกนิก รวมถึงหนทางการพัฒนาตลาดที่มีมาอย่างยาวนานมาก ตรงนี้เป็นเพราะตรงกลาง หรือสิ่งที่ Geels บอกว่า ในกระบวนการ deep-structural changes จะต้องมี intervention ที่ต้องสัมพันธ์กับตัว policy นี่คือ power plate แล้วจะต้องเกี่ยวข้องกับ market แม้ทางด้านสังคมจะบอกว่าไม่สนใจ market แต่จริง ๆ แล้วทุกอย่างขับเคลื่อนด้วย market ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบไหน รูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ใน transition จะต้องคิดถึงเรื่อง market ทั้งนั้น

ดิฉันพยายามจะหานักเศรษฐศาสตร์ที่จะบอกว่า ช่วงเศรษฐกิจ Transition หน้าตาเราจะเป็นอย่างไร เราต้องแข่งขันในตลาดโลกแบบไหนหรือไม่ หากในระบบเศรษฐกิจถ้ามีการผูกขาด transition แล้วจะเป็นอย่างไร ผู้ประกอบการรายเล็ก ๆ จะอยู่ตรงไหน คือยังมองภาพที่เป็นฉากทัศน์ในอนาคต

ของระบบเศรษฐกิจไม่ค่อยออก เรายังไม่รู้ว่าเป็นอะไร แล้วก็จะต้องเกี่ยวข้องกับ public ก็คือผู้คนนั่นเอง ซึ่งถ้าเป็นผู้คนก็ต้องพูดถึงวัฒนธรรมลึกลงไปเลย เช่น ต้องคิดถึงว่า เขาจะใช้ จะทิ้งของ หรือจะบริโภคอย่างไร นั้นมันขึ้นอยู่กับว่าเขารับรู้ในวิกฤตอย่างไร รับรู้แค่ไหน และตัวเองเข้าไปอยู่ในวิกฤตนั้นหรือไม่ รวมถึงตระหนักในศักยภาพของตนเองอย่างไร มีเทคโนโลยีให้ใช้หรือไม่ ยกตัวอย่าง หากเราไม่ยักทิ้งเศษอาหารในบ้านให้เพิ่มขยะ แล้วจะอย่างไรได้ มีวิธีการบอไว้หรือไม่ หรือต่างคนก็ต่างหาทางออกด้วยตนเอง อันนี้ก็เป็นปัญหาที่ช่องตรงกลางที่จะสามารถผนวกเอา niches ต่าง ๆ เล็ก ๆ นั้น ขึ้นมาเป็นกระแสหลัก ตรงนี้ก็คือ Socio-technical Regime คือมันต้องไปวัฒนธรรมแล้ว เขาถึงจะเดินไป ตอนนี้เรากำลังจะเริ่มวัฒนธรรมไม่ใช่ถุงพลาสติก แต่ว่าก็ต้องมีแรงจูงใจให้คนเปลี่ยนพฤติกรรม จะมีบทลงโทษ หรือจะให้รางวัล ก็จะต้องก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาให้เห็น เราก็จะเห็นหลายอย่าง มันเป็นองค์ประกอบ ซึ่งตรงนี้ก็ถือเป็นการเมือง อันนี้ก็คือความลำบากของสังคมไทย ซึ่งโดยเปรียบเทียบกับสังคมยุโรปที่มี Good Governance แล้วก็มีการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนมากกว่า สรุปว่าสังคมไทยเราผ่านคอขวดเหล่านี้ไปได้อย่างไร ด้วยวิธีการใด เพราะจะเป็นตัวที่จะนำมาสร้างเป็นกรอบทฤษฎีได้ แต่เขาบอกว่าที่สำคัญคือ landscape คือ ภาพภูมิทัศน์ของการพัฒนาที่กว้างใหญ่ไพศาล ถ้าเราจะบอกว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือ SDGs เป็น landscape ได้หรือไม่ ก็คือมันเกิดขึ้นแล้ว มีทุกอย่างที่จะรองรับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ปัญหาก็คือว่า landscape พวกนี้มีอิทธิพลต่อระดับการเมืองระดับนี้ได้อย่างไร อันนี้ก็คือ multi-level perspectives โดยใช้ Socio-technical Transition ที่นี้เราต้องถามต่อไปว่า สังคมไทยใช้โมเดลนี้ได้หรือไม่ เราเป็นสังคมนวัตกรรมหรือไม่ เพราะเรามักจะคิดว่านวัตกรรมต้องมาจากที่อื่น ไม่สร้างเอง แต่ถ้าเป็นนวัตกรรม transition ไปสู่

sustainability ไม่น่า เราอาจต้องกลับมาคิดเรื่องนี้ เพราะตอนนี้ เมื่อเข้านี้ได้ฟังว่านวดไทย แล้วใช้คำว่า “นวดไทย” ด้วย ไม่ใช่ Thai massage ซึ่งได้บันทึกเป็นมรดกโลกแล้ว (Intangible Heritage World) ทั้งที่เราก็กังไม่ทราบแน่ชัดว่านวดไทยมาจากไหนกันแน่ แต่ว่านั้นมีนัยยะหลายอย่างมาก เป็นองค์ประกอบที่ซับซ้อนทั้งสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ แบบนี้ก็เกิดขึ้นได้

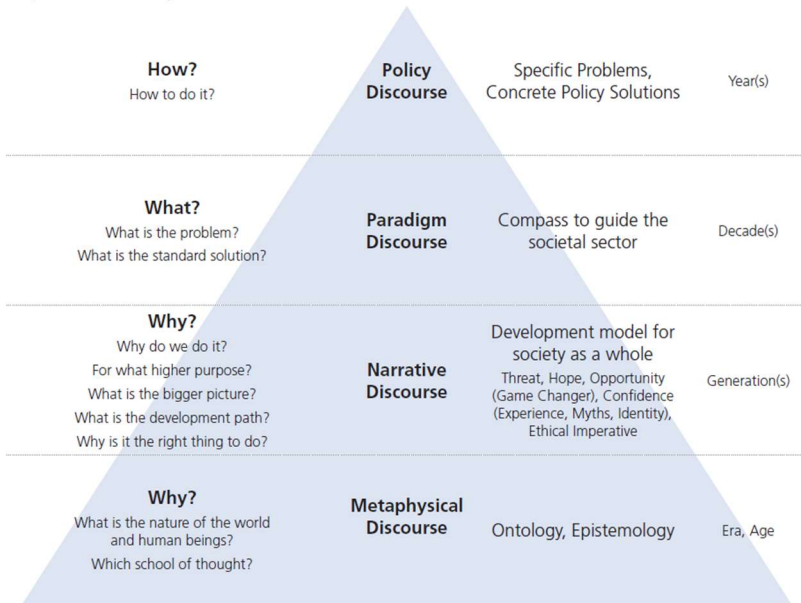
จุดที่ดิฉันคิดว่าสังคมไทยกำลังอยู่คือ จะขมวดปมเรื่องนวัตกรรมอย่างไร เรามีนวัตกรรมเพียงพอหรือไม่ ถ้าเราบอกว่า กระบี่โมเดลนี้น่าสนใจ แต่ว่าไปติดอยู่ตรงนโยบายไม่มีการสร้างแรงจูงใจให้บริษัทเอกชนเปลี่ยนตาม ยังคำนวณกำไรอยู่แบบนี้ อันนี้ก็ต้องวิเคราะห์ให้เป็นจุด ๆ ไป ดิฉันคิดว่ามันก็สนุกดี การทำ multi-level perspectives แบบนี้ เมื่อนำมาผสมกับความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงในรัฐ ดิฉันก็คิดว่า เราต้องเข้าใจเรื่อง change making ให้มากขึ้น แล้วก็เรื่องการเปลี่ยนแปลง หรือ transform เราพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในระบบตลาด ระบบเทคโนโลยี หรือการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของสังคม ท่านว่าอะไรเปลี่ยนแปลงที่สุด ดิฉันว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับรัฐนี้ยากที่สุด เพราะรัฐถูกสร้างขึ้นเพื่อความมั่นคง ฉะนั้นจะเปลี่ยนมันยาก แต่ว่าการศึกษารื่อง state transformation ก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ อย่างที่กล่าวไปแล้วว่าวิกฤตเป็นจุด momentum สำหรับการเปลี่ยนแปลง ถ้าเจอวิกฤตแล้วจับจุดไม่ได้นะ วิกฤตจะกลายเป็นหายนะ แต่ถ้าจับจุดได้มันจะผันออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ที่นี้เราต้องวิเคราะห์รัฐว่ามีองค์ประกอบและอยู่อย่างไร เขาก็บอกว่าสิ่งสำคัญของการเปลี่ยนแปลงใน state transformation ถ้ารัฐเป็นตัวคุณนโยบายซึ่งเป็นเรื่องหลัก ก็ต้องพิจารณาว่าหนึ่ง เขาอธิบายวิกฤตอย่างไร อย่างเรื่องพลังงาน ดิฉันดูว่าเขายังไม่อธิบายวิกฤตเลย ดิฉันคิดว่าเขายังคิดว่าการใช้น้ำมันปิโตรเลียมและถ่านหินตอนนี้ต้องใช้เพราะราคาถูก ยังคงเป็นตรรกะเดิมอยู่ ฉะนั้นจะทำให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงซ้ำกว่าที่อื่น ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงในภาครัฐต้องมีเอกภาพ ซึ่งเอกภาพหมายความว่า ถ้ายังมีความไม่เห็นพ้องต้องกันทั้งหมด อันนี้มันก็ขึ้นอยู่กับการสร้าง narratives คือสร้างคำอธิบาย และวาทกรรมของวิกฤตว่าสร้างให้เกิดเป็นเอกภาพได้หรือไม่

เมื่อพิจารณาบริบทของประเทศอังกฤษ ซึ่งดิฉันคิดว่า สำหรับประเทศไทย เราต้องมาวิเคราะห์กันเพิ่มเติมว่ารัฐไทยมันต่างจากประเทศเขาอย่างไร แต่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร ดิฉันอาศัยการอธิบายโดยใช้กรอบ Discourse Layers (ดูแผนภาพที่ 2) ซึ่งอันนี้เขาพูดถึงการเปลี่ยนแปลงการเมือง แต่คิดว่าใกล้เคียงกัน เพราะคุณจะไม่เปลี่ยนแปลง ถ้าคุณไม่รู้ว่าคุณอธิบายวิกฤตว่าอะไร ในแผนภาพพยายามอธิบายว่า วาทกรรม หรือ discourse ก็คือ การให้ความหมายที่ขัดความหมายอื่นไป ถ้าวาทกรรมคุณชนะ คุณก็ได้ เพราะอธิบายได้ทุกอย่าง แต่ว่าวาทกรรมไม่ได้มีอันเดียว และก็มีโต้กันไปโต้กันมา ทีนี้เขาก็บอกว่าวิธีคิดมีหลายระดับ ความจริงก็เหมือนภูเขา น้ำแข็ง ที่บอกว่ายอดของภูเขาน้ำแข็งที่โผล่ขึ้นมาเป็นแค่เรื่องปรากฏการณ์ แต่ลึก ๆ ลงไปคือ วิธีคิด เพราะฉะนั้นโลกทัศน์ของเรา Metaphysical discourse จะเปลี่ยนยากหรือเปล่า แต่ว่าตรงนี้พอจะปรับได้ คือ Marc Saxer (2017) บอกว่า narrative discourse เชื่อไม่ได้ สมมติว่ามีความคิดที่แตกต่างหลากหลาย แต่สามารถที่จะไปเชื่อมกันได้ ตอนทำ narrative คือการอธิบายว่าสถานการณ์เวลานี้มันคืออะไร เช่น ถ้ามีน้ำท่วมบ่อย ๆ มันคืออะไร อธิบายได้หรือไม่ว่ามันมาจากไหน เป็นวิกฤตของเราหรือเปล่า ในเรื่องของการจัดการน้ำ จัดการป่า จัดการที่ดิน คุณจะอธิบายมันว่าอย่างไร สังคมจะอธิบายมันว่าอย่างไร ในกรณีของบทความของ Marc Saxer เขาไปศึกษาเรื่องไฟฟ้าที่อินเดีย เมื่อ plot narrative ออกมาตามแผนภาพในประเด็นเรื่อง energy discourse จะมีเรื่องอื่นเข้ามาด้วย ทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม

ความเท่าเทียม ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปัจจัยการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความยากจน ซึ่งเข้าใจว่ามันจะมีจุดรวมบางอย่าง เมื่อกลับมาพิจารณาในบริบทของไทยก็น่าทำเหมือนกันว่าเรื่อง food เรื่อง energy ของเรา คนถกเถียงอนาคตของสิ่งเหล่านี้อย่างไร แล้วจะ plot ออกมาได้อย่างไร แล้วที่บอกว่ามีจุดเชื่อมกัน จุดที่เป็นไปได้ว่าจะมีการเชื่อมมากที่สุดคืออะไร แล้วจะเริ่มเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าเป็นความเชื่อเพียงอย่างเดียว

Graphic: Discourse Layers

ภาพที่ 2 Discourse Layers

ที่มา: Saxer, Marc. (2017). Practical Guide to Transformative Change Making. (Version 2.0, June).

อันนี้จะเป็นการอธิบายที่ดิฉันพูดถึงเรื่องรัฐว่ามันเปลี่ยนยากอย่างไร จบด้วยตัวอย่างของการสร้าง discourse สร้าง narrative ในเรื่องของเกษตรกร เราก็จะพบการเกษตรเชิงพหุภารกิจ (multi-purpose business) คือดิฉัน เคยได้ฟังคนพูดเรื่องการเกษตรว่า การเกษตรนั้นไม่ใช่การผลิตเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงชีวิต และการฟื้นฟูด้วย แต่เราทิ้งมันไปในช่วงที่เรามุ่งสู่การพัฒนาประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่เน้นการเจริญเติบโต แล้วมันกลับมาใหม่แล้วว่า เกษตรมันต้อง multi-purpose multi-function แล้ว ต้องนึกถึงการฟื้นขึ้นมาด้วย ดังนั้น หน้าที่ของเกษตรกรคือ ต้องฟื้นฟูด้วย พูดอย่างนี้ ต้องนึกถึงไร่หมุนเวียนทันทีเลย

ในตอนสรุปนี้ อยากจะทิ้งท้ายว่าภาระที่เราต้องทำในเวลานี้ ในฐานะสถาบันวิชาการก็คือ สร้างคำอธิบายให้เห็นวิกฤต แล้วก็ต้องสร้าง platform เพื่อให้สามารถที่จะดึง niches ต่าง ๆ ให้ได้ แล้วถ้าเราเข้าใจเรื่อง multi-level perspectives แล้ว ก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องจับพวกนี้มาเรียงกันให้ได้ ซึ่งเป็นงานที่ดิฉันบอกแล้วว่าต้องกลับมาที่สมุดปกเขียวของการเปลี่ยนผ่าน เราต้องเขียนสมุดปกเขียวนี้อันนี้ขึ้นมา ขอขอบคุณมากค่ะ

รายการอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

Brauch, H. G., Oswald Spring, U., Grin, J., Scheffran, J. (Eds.). (2016).

Handbook on Sustainability Transition and Sustainable Peace. Springer International Publishing.

Geels, F. W. (2002). “Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case study”. **Research Policy**, 31(8-9): 1257–1274.

Geels, F. W. (2011). “The multi-level perspective on sustainability transitions: responses to seven criticism”. **Environmental Innovation and Societal Transitions**, 1(1): 24-40.

Saxer, M. (2017). **Practical Guide to Transformative Change Making.** (Version 2.0, June).